

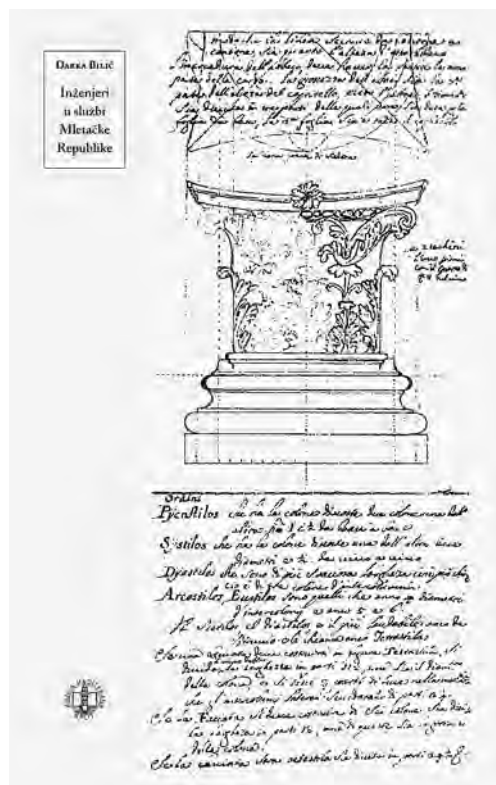
Krasanka
Majer
Jurišić

O ulozi i radu javnih inženjera u 18. stoljeću na području Dalmacije i Boke Kotorske

DARKA BILIĆ, *Inženjeri u službi Mletačke Republike*,
Split: Književni krug, 2013., 421 str.,
ISBN 978-953-163-397-0

Iako se u periodu do 18. stoljeća služba inženjera najčešće spominje vezano uz fortifikacije, u Mletačkoj se Republici sam pojam počinje koristiti krajem 14. stoljeća, i to u popisima stručnjaka na nekom gradilištu. Krajem venecijanske uprave u našim krajevima raspon aktivnosti inženjera bio je iznimno velik, i osim što se navode i civilni i vojni, nadležnosti koje su proizlazile iz njihova zvanja unutar pojedinih administrativnih tijela zapravo nisu bile točno definirane. Dok su, prema do sada utvrđenim podacima, inženjeri u 17. stoljeću još radili na vojnim projektima, stoljeće kasnije počinje njihov angažman na projektiranju civilne arhitekture, svjetovne i sakralne namjene. Ta je činjenica uvjetovana prije svega povijesnim okolnostima, jer su sve do dvadesetih godina 18. stoljeća trajala mletačka osvajanja novih područja i širenje pokrajine Dalmacije.

U razdoblju koje je uslijedilo bilo je nužno uspostaviti redovito funkcioniranje života na novostečenom teritoriju, ali i obnoviti, odnosno urediti stara, vremenom zapostavljena, gradska i ruralna središta. Stručna literatura do sada se najviše bavila onodobnim pokušajima provođenja različitih agrarnih reforma, fenomenom doseljavanja i miješanja stanovništva te diferencijacije različitih kulturnih slojeva, pojavom neimaštine određenog dijela provincije i, naposljetku, slabljenjem mletačke dominacije uslijed pritiska razvoja vojne Hrvatske i Habsburškog Carstva. Ova

pak knjiga predstavlja i jedno drugačije lice mletačke Dalmacije, u kojoj je postojao čvrsti i osmišljen državni aparat kojim se željelo organizirati život u gradskim, ali i ruralnim središtima. Potpuno nova povijesna paradigma iznesena kroz ovaj rad, do koje se došlo sustavnim iščitavanjem i pomnim sastavljanjem cjeline iz velikog

broja obrađenih arhivskih dokumenata, zapravo se suprotstavlja do sada vladajućoj pretpostavci o slabo organiziranoj strukturi mletačke vlasti u Dalmaciji. Vrlo je pomno i zanimljivo rekonstruiran sam mehanizam vladajuće politike. Nažalost, unatoč prepoznatim tendencijama, ostaje nepobitno da su ulaganja bila vrlo skromna i u konačnici je izostala implementacija iznesenih ideja i stvarni i kontinuirani angažman države u vidu urbanizacije novoosvojenih predjela.

Dalmatinsko graditeljstvo u razdoblju nakon velikih mletačkih ratova nije bilo do sada znatnije obrađivano u stručnoj i znanstvenoj literaturi. Kroz knjigu koja nosi podnaslov *Inženjeri i civilna arhitektura u 18. stoljeću u mletačkoj Dalmaciji i Albaniji* autorica Darka Bilić rekonstruirala je opus i biografije velikog broja inženjera, od kojih je većina bila stranog podrijetla. Utvrđeno je da su oni bili dijelom državnog aparata te je

objašnjen način organiziranja njihova rada u uredu generalnog providura. Inženjeri su bili državni, ali su imali i vojne titule. Obavljali su raznovrsne zadatke, a najvećim dijelom bili su zaduženi za obnove i izgradnje građevina u državnom vlasništvu na cijelom teritoriju; od vojnih građevina, potom sakralnih odnosno kapela, crkava i katedrala te u konačnici raznih profanih građevina i gradske infrastrukture. Pratili su providure na obilascima pokrajine i utvrđivali stanje, radili su projekte i troškovnike, nadzirali radove, obavljali razne uviđaje te sudjelovali u izradi katastarsa i inventara.

Ono što valja posebno istaknuti činjenica je da su u svim tim aktivnostima izgradnje građevina u državnom vlasništvu ulogu naručitelja imala tijela mletačke vlasti, a time zapravo i presudnu riječ u određivanju najbitnijih odrednica samog izgleda građevina. Ta su tijela

imala “neprijeporan autoritet u odabiru izvedbenog projekta i inženjera koji će ga realizirati, o njima je ovisila suma materijalnih sredstava stavljena na raspolaganje za izvedbu projekta, a diktirali su i ritam kojim će projekt biti realiziran”. Nasuprot tome, inženjeri su imali ulogu izvršitelja, ali u pravilu nisu mogli kontrolirati sam proces radova, a često u konačnici niti utjecati na oblikovanje. Time se politika Mletačke Republike prema Dalmaciji, a i ostalim pokrajinama općenito, očituje kao naručitelj koji u 18. stoljeću diktira jednostavnu i funkcionalnu gradnju, bez želje za reprezentativnošću i udobnošću kada se govori o građevinama profane namjene.

Zaključuje se i da u ovom slučaju država kao naručitelj nažalost nije pred inženjere postavila zadatke čija bi realizacija predstavljala određeni izazov i mogućnost da se pokažu osobne stilske preferencije, već su smjernice iz Venecije uvjetovale tek da naručena građevina bude jednostavnog,

umjerenog stila, štoviše, uz napomenu da mora biti prilagođena kvaliteti i siromaštvu pokrajine. Valja imati na umu da se iz istih razloga samo manji broj građevina gradi iznova, u pravilu su pokušavalo probleme riješiti popravcima i preuređenjima. Politika državne štednje odnosno ograničen priljev novca i kroničan nedostatak materijalnih sredstava bili su ograničavajući faktor koji je uvjetovao pojavu građevina bez stilskih karakteristika. Na njima stoga niti nije moguće utvrditi autorski rad nekog majstora ili inženjera.

Uz skromnost realizacija, posao je dodatno komplicirala i dugoročnost nekog projekta. Dobava materijala bila je u pravilu organizirana iz Venecije. Također, u nedostatku lokalnih majstora, a često i zbog nepovjerenja u domaće radnike, i građevinski su stručnjaci periodično stizali iz Venecije. Komplicirana procedura, kontrolirana kroz strogi centralizirani sustav i blagajnu, zapravo je poskupljivala

→ Anonimni slikar,
Alvise Mocenigo

rad i znatno ga usporavala, što je u konačnici narušavalo jedinstvenost prvotno zamišljenog projekta.

U knjizi Darke Bilić po prvi puta pobrojeno je čak pedeset inženjera, koji su tijekom 18. stoljeća bili u službi Mletačke uprave u Dalmaciji. Ta je brojka još značajnija ako se uzme u obzir da ih je do sada bila poznata tek nekolicina. Istražen je i njihov angažman, koji je podrazumijevao sudjelovanje ne na usko specijaliziranim, već na vrlo različitim zadacima – od projektiranja, izmjere, nadzora, uviđaja i slično. Iako je ranije iznesena činjenica o skromnosti njihovih izvedbi na području javne izgradnje u Dalmaciji, utjecaj inženjera na domaće graditelje ipak nije bio zanemariv jer su već i svojim dolaskom iz glavnog grada Republike zasigurno donosili i nove stilske elemente u oblikovanju arhitekture. To se očituje na projektima uglavnom sakralne funkcije, koje su vodili za privatne investitore, razne crkvene osobe, ali i same župljane. Moguće je da tih aktivnosti bilo i više od sada poznatih, budući da njihov rad nije bio javan jer mletačke su vlasti svim svojim službenicima zabranjivale da rade za privatne osobe i dodatno zarađuju. U tom se pogledu očekuju i daljnja istraživanja.

Premda je inženjerska služba u mletačkoj Dalmaciji i Albaniji utemeljena iz puke potrebe izgradnje vojne arhitekture, inženjeri 18. stoljeća ujedinili su umijeće projektiranja civilnih i vojnih građevina radeći i za državu i za privatne investitore. Stoga se iznova mora naglasiti kako rezultate njihova rada treba promatrati u okviru povijesnih prilika i okolnosti društvene i ekonomske krize, kao i u posebnostima njihova naručitelja.

Na preko četiri stotine stranica izložena je tema ove knjige. Tekst je podijeljen u dva velika poglavlja i zaključak, iza kojeg slijede katalog i prijepisi arhivskih dokumenata. Autorica nakon uvodnog dijela, u kojem raspravlja o korijenima inženjerskog opusa te povijesnog slijeda razvoja

vojne arhitekture i razlikovanja arhitekata od vojnih inženjera, u prvom poglavlju nazvanom *Inženjeri – državni službenici* kreće od definiranja pojma državnih inženjera kao državnih službenika. Njihova je služba u Dalmaciji i Boki Kotorskoj u 18. stoljeću obuhvatila višestruke uloge, odnosno, u nekim slučajevima imali su funkciju upravo inženjera, u nekima *prota* odnosno voditelja radova, a u nekima i samog arhitekta. Tekstom se temeljito gradi jasna slika njihova rada, jer to prvo poglavlje otvara vrlo široke teme, koje pokrivaju odgovore na pitanja zadataka i kompetencija, zatim objašnjenja pojma posebnog inženjera za granična pitanja, pa do slučajeva zlouporabe državne dužnosti i detalja privatnog života. Uz to, govori se i o edukaciji inženjera te iskustvu i tradiciji vojne škole u Veroni te o specifičnosti tog zanimanja, koje je često puta bilo obiteljsko. Kako bi se dodatno uputilo čitatelje, ali i pojasnilo uvjete u kojima su inženjeri radili, slijedi vrlo zanimljivo poglavlje bogato podacima o državnom administrativnom aparatu i ulozi generalnih providura, iskustvu slanja i materijala i majstora iz Venecije u Dalmaciju, praksi majstorske družine, koja je vrijedila i za druge venecijanske pokrajine, a u kojoj je najznačajniju ulogu imao proto-majstor zidar. U istom se poglavlju piše i o velikom pothvatu s kraja 18. stoljeća odnosno iz 1789. godine kada je providur Angelo Memo izdao naredbu o izradi Inventara i Katastra državnih građevina. Posao su odradili upravo državni inženjeri, a cijela aktivnost predstavlja novu ideju, kojom se želio uspostaviti red i osnovati funkcioniranje održavanja stalne brige o javnim građevinama, s preciziranom ulogom uključenih, njihovim dužnostima i obavezama. Uređujući okvir djelovanja administrativnog aparata i odgovornosti inženjera, Memo ipak kreće od namjere o očuvanju i potrebi da postojeće zgrade nastave služiti svojoj svrsi.

Slijedi veliko poglavlje nazvano *Res publica*, koje obuhvaća objašnjenje onodobne

državne politike financiranja građevina i građevine na kojima su radili inženjeri: primjere profane i sakralne arhitekture te urbanističke projekte. Obradene teme pokrivanju održavanje gradskih palača, izgradnju i obnove građevina za smještaj državnih predstavnika na teritorijima osvojenim tijekom posljednjih ratnih operacija u dalmatinskom zaleđu, projektiranje i uređenje lazareta. Pitanje održavanja zdravlja i higijene u 18. stoljeću bilo je vrlo važno i tada je nastalo više crteža lazareta. Izrađivali su ih inženjeri u svrhu nadogradnje ili obnove cijelog kompleksa, njegovih dijelova ili pojedinih prostorija. Dva su lazareta bila od državnog značaja, jedan u Splitu, a drugi u Herceg Novom, no mjere predostrožnosti u borbi širenja epidemije kuge iz Bosne prema Dalmaciji obuhvaćale su i izgradnju cijelog sustava građevina, manjih lazareta, zdravstvenih ureda i bazena. U mnoštvu inženjerskih projekata izdvajaju se oni za katedralu sv. Marka u Makarskoj, katedralu Porođenja Blažene Djevice Marije u Skradinu te za župnu crkvu sv. Eustahija u Dobroti. Analizom i usporedbom tih crkava definira se tipološko-stilska grupa, u koju se ubraja i franjevačka crkva u Sinju. Iako je u literaturi ranije bila istaknuta sličnost Dobrote i Makarske, analizom koncepata zaključuje se da te dvije crkve ipak ne pripadaju istoj grupi. Iznose se i splitski projekti crkve sv. Filipa Nerija, crkve Gospe od zdravlja, kao i projekt za proširenje katedrale sv. Dujma. Posebnu temu čini rad inženjera na projektiranju i nadzoru izvedbe zvonika, a u cjelini vezanoj uz urbanističke projekte raspravlja se o primjerima sela Biljane Gornje i Korlat te formiranju splitskog geta. I na kraju, najveći dio knjige čine biografije i rekonstruirani opusi inženjera popraćeni brojnim arhivskim priložima.

Knjiga je obilato opremljena ilustracijama, od kojih većinu čine razni nacrti pronađeni u venecijanskom državnom arhivu. Uvid u njihove sadržaje iznimno je

bitan i vrijedan širokom broju istraživača dalmatinskog graditeljstva. Jedina je šteta što nisu tiskani u boji i većem mjerilu.

Ova usko specijalistička knjiga danas, kada se piše o mnogočemu, broji se među rijetke znanstvene publikacije koje su rezultat strpljivog i predanog rada, usredotočenog na nove spoznaje, koje u nekim slučajevima doista mijenjaju ranije općeprihvaćene stavove. Mora se zato na kraju još jednom istaknuti koliko je takav rad neobično važan i vrijedan. Prikazom djelatnosti inženjera u mletačkoj provinciji Dalmaciji i Albaniji Darka Bilić uspjela je rekonstruirati izuzetno vrijedan, a istovremeno jasan i vrlo zanimljiv pravni okvir Mletačke Republike, unutar kojeg su se odvijali procesi izgradnje i obnove provincije u posljednjem stoljeću njihove prisutnosti na našim prostorima. Rezultati istraživanja autorice temeljeni su na višegodišnjem istraživanju novih i dosad neobrađenih dokumenata pohranjenih u arhivima u Veneciji i Zadru te iščitavanju raznovrsne literature u potrazi za nekim djelićem priče, kojim se u konačnici mogla zaokružiti cjelina svake od do sada nepoznatih biografija predstavljenih inženjera. Iz tih je životopisa vidljivo u kojoj su mjeri inženjeri ispunili građevinsku djelatnost 18. stoljeća u Dalmaciji. Neki od njih svojim su ostvarenjima i usprkos ranije pobrojenim otegotnim uvjetima rada ipak uspjeli stilski oblikovati građevine na kojima su radili, i to prvenstveno sakralne spomenike, te od građevinskih stručnjaka postali arhitekti ostavivši svoj karakterističan pečat. Francesco Melchiori, Bartolo Riviera, Mihovil Luposignoli i Antonio Marković uveli su u lokalnu graditeljsku baštinu rješenja proizašla iz baštine naslijeđa Venecije i *Terraferme* i svojim su prethodnim obrazovanjem ili iskustvom prenijeli u Dalmaciju stilske inačice kasnobaroknog klasicizma te su postali protagonisti ne samo naše, već i mletačke povijesti arhitekture. x